



Investigating the Competence of International Criminal Court in Dealing with Terrorism

تأملی بر صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در رسیدگی به جرم تروریسم

Sayed Sajjad Razaghi Mousavi

Master of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

سید سجاد رزاقی موسوی
کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
mousavisajjad98@gmail.com

Abstract


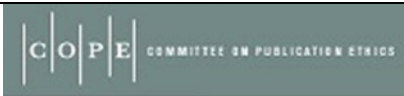
Terrorism is a phenomenon that has long been a crisis for human societies. After many centuries, not only has it failed to be controlled and eliminated, but also the methods of human assassination to exert pressure on individuals, groups and governments have become more complex and ominous. Today, nations and governments are confronted with groups that use any potential tools to perform terrorist acts to attract the attention of governments and create fear and terror. The International Criminal Court (ICC) has always had doubts about its competence to investigate terrorist offenses. Therefore, the present study seeks to evaluate this issue through descriptive-analytic method and by using an organized library tool. It is tried to address the issue of "Competence of the International Criminal Court regarding Terrorism: Restrictions and Challenges" and to analyze some of its bold issues. Finally, a number of suggestions and strategies are offered to improve the status quo.

Keywords: Terrorism, Competence, International Criminal Court, Suit.

چکیده

تروریسم پدیده‌ای است که از دیرباز معضلی برای جوامع بشری بوده و با گذشت قرن‌ها نه تنها کنترل و معدوم نشده است بلکه شیوه‌های ترور انسانی به منظور وارد آوردن فشار بر افراد، گروه‌ها و دولت‌ها، پیچیده‌تر و خوفناک‌تر شده است. امروزه ملت‌ها و دولت‌ها با گروه‌هایی مواجه هستند که از هر وسیله ممکن برای جلب نظر دولت‌ها و ایجاد رعب و وحشت در جامعه، دست به ترور می‌زنند. اما دیوان کیفری بین‌المللی همواره در مورد صلاحیت خود در رسیدگی به جرایم تروریستی شک و تردید داشته است. لذا در این مقاله که با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای سازمان می‌یابد، این موضوع را مورد ارزیابی قرار می‌دهیم. در این مقاله سعی بر این شده تا به موضوع «صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی نسبت به تروریسم: محدودیت‌ها، چالش‌ها» و تجزیه و تحلیل برخی از مباحث چالش برانگیز آن پرداخته شود و از این رهگذر راهکارها و پیشنهادهایی ارائه می‌گردد که در راستای بهبود وضعیت کنونی مؤثر واقع شود.

واژگان کلیدی: تروریسم، صلاحیت، دیوان کیفری بین‌المللی، دادرسی.

<p>ارجاع: رزاقی موسوی، سید سجاده؛ (۱۴۰۱)، تأملی بر صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در رسیدگی به جرم تروریسم، تمدن حقوقی، شماره ۱۱.</p>
<p>Copyrights: Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.</p>
 <p>CC BY-NC-SA</p>
 <p>COPE COMMITTEE ON PUBLICATION ETHICS</p>

مقدمه

هر پدیده جنایی با ایجاد ناامنی در جامعه، ترس را بر افراد مستولی کرده و امنیت فردی و اجتماعی را به خطر می‌اندازد. از این رو، نظام کیفری به عنوان مجموعه‌ای از نهادها و آئین‌های معقول جامعه، برای بیان واکنش علیه جرم و بزهکاری، مداخله می‌کند تا ضمن بازگشت امنیت از دست رفته و نظم از هم گسیخته اجتماع، آرامش خاطر را جایگزین ترس از جرم کند. بنابراین، شناسایی و تبیین حقوق و قواعد قابل اعمال در مقابله با هر پدیده جنایی، مستلزم شناخت و تعریف دقیق آن پدیده است. تروریسم واقعتاً چندان جدیدی نیست اما در سال‌های اخیر ابعاد و آثاری بی‌سابقه یافته است. تروریسم جان انسان‌ها را به مخاطره می‌اندازد و با ایجاد حالت رعب و وحشت امنیت جامعه ملی را تهدید می‌کند. از سوی دیگر، تروریسم می‌تواند صلح و امنیت جسمانی و پیشرفت جامعه بشری را در معرض خطر قرار دهد. بر این اساس در جامعه بین‌المللی لزوم مبارزه جهانی و همه‌جانبه علیه تروریسم به عنوان یک ضرورت انکارناپذیر مورد پذیرش قرار گرفته است. ولی عدم وجود معنی و مفهوم ثابت و یکسان در این جوامع از لغت تروریسم باعث شده است که امکان رسیدگی به آن در دیوان کیفری بین‌المللی فراهم نشود و علیرغم تلاش‌های انجام گرفته نتوان این جرم را در اساننامه دیوان گنجانند. سوابق نشان می‌دهد که دولت‌ها در مبارزه با تروریسم موفق نبوده‌اند و تروریسم همچنان جامعه جهانی را مورد تهدید قرار می‌دهد.

در واقع ضعف نظام بین‌المللی و ناتوانی در مبارزه با تروریسم، دولت‌ها را مجبور ساخته که به طور یکجانبه اقداماتی را انجام دهند و گاهی خود دولت‌ها به دلیل منافع خود حاضر نیستند این افراد را محاکمه

کرده و به جرم آن‌ها رسیدگی کنند و باعث بی‌کیفر ماندن این افراد می‌شود و این اقدامات ممکن است در مواردی با حقوق بین‌الملل مطابقتی نداشته باشد. بنابراین وجود یک مرجع کیفری بین‌المللی برای رسیدگی به جرم تروریسم برای حفظ صلح و امنیت جهانی به صورت یک نیاز مبرم نمود پیدا می‌کند. پس ضرورتاً رسیدن به یک تعریف متعارف و اصولی از جرم تروریسم و نزدیک کردن اراده دولت‌ها برای قرار دادن این جرم چه به صورت مستقل و چه به عنوان جرمی علیه بشریت، می‌توان صلاحیت رسیدگی به این جرم را به دیوان کیفری بین‌المللی سپرد.

۱- مفهوم تروریسم

ابتدا به ارائه تعریفی از تروریسم و بررسی محتوایی آن پرداخته و از این رهگذر است که دست یافتن به تعریفی جامع و عام از تروریسم و به دنبال آن عزم بین‌المللی لازم برای مقابله و پیشگیری با آن تسهیل می‌گردد. به این منظور در این قسمت به مفهوم‌شناسی و تبیین واژه تروریسم می‌پردازیم که با هدف روشن‌تر شدن این پدیده مطرح شده‌اند و مورد مذاقه قرار می‌گیرد.

واژه تروریسم که واژه‌ای فرانسوی است از ریشه لاتین *tereere* به معنی ترساندن، ایجاد رعب و هراس بین مردم یا مرعوب ساختن دیگران گرفته شده است. فرهنگ آکسفورد واژه ترور را «وحشت فرابنده، شخص یا چیزی که وحشت فرابنده‌ای تولید کند» تعریف کرده است (عبداللهی، ۶، ۱۳۸۸). در فرهنگ لاروس، ترور این‌گونه تعریف شده است: ایجاد هراس در توده مردم یا گروهی از مردم به منظور در هم شکستن مقاومت شان و برقراری نظام یا فرآیند سیاسی بر پایه این ترس از طریق به‌کارگیری اقدامات حاد و خشونت‌بار. در فرهنگ فارسی عمید به معنی ترس زیاد، بیم، هراس، خوف و وحشت که در اصطلاح سیاست یعنی کشتن و از بین بردن مخالفان و ایجاد رعب و وحشت در میان مردم (شیرودی، ۱۵۹، ۱۳۸۲). آشوری در دانشنامه سیاسی در تعریف ترور نوشته است: ترور در لغت فرانسه به معنی هراس و هراس افکنی است. در سیاست به کارهای خشونت‌آمیز و غیرقانونی حکومت‌ها برای سرکوبی مخالفان خود و ترساندن آن‌ها ترور می‌گویند (اردبیلی، ۱۱، ۱۳۸۱). در فرهنگ‌های انگلیسی، ترور چنین معنی شده است: «تروریسم» از ریشه لاتین *terror* به معنی ترس شدید و وحشت است (آشوری، ۵۶، ۱۳۹۴).

ترور در مقام تعریف، عملی تهدیدکننده است که مردم را وادار به قبول مقاصد خاصی می‌کند و رفتاری با ابراز ترس است. در ادبیات سازمان‌های بین‌المللی این واژه نخستین بار در ماده اول کنوانسیون جلوگیری و مجازات تروریسم مصوب جامعه ملل در ۱۹۳۷ به کار گرفته شد که در ماده مذکور تروریسم به عنوان

فعالیت‌های جنایی و بزهکارانه که علیه یک دولت صورت می‌گیرد و در صدد ایجاد وحشت در عامه مردم، اشخاص خاص و یا گروه خاص از مردم است تعریف شده است (مقصودی و حیدری، ۱۵۴، ۱۳۸۸).

تروریسم اساساً پدیده‌ای سیاسی است. اما از سایر پدیده‌هایی که سیاسی هستند و در علم سیاست مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرند از جمله پدیده‌های انقلاب، شورش، کودتا، راهزنی، جنگ، عملیات چریکی و امثال این‌ها، متفاوت است (فیرحی و ظهیری، ۱۵۴، ۱۳۸۷). علیرغم ازدیاد آثار محققانه و بیش از سی سال گفتگو بین دولت‌ها در این مورد، هنوز تعریفی مشترک و پذیرفتنی از آن وجود ندارد (جی بدی، ۲۵۶، ۱۳۷۸). با این حال، تروریسم همراه با خشونت است و سعی دارد در جامعه ارعاب، ترس و وحشت ایجاد کند تا به اهداف سیاسی خود دست یابد.

۱-۱- تروریسم از منظر اسناد بین‌المللی

تروریسم از جمله مسائلی است که در سال‌های اخیر بیش از گذشته مورد توجه محافل سیاسی، حقوقی و اجتماعی قرار گرفته است. افزایش جرائم تروریستی در کشورهای مختلف همگان را به مبارزه همه جانبه بین‌المللی با این پدیده مجرمانه وادار کرده است و وجود کنوانسیون‌های متعدد بین‌المللی و منطقه‌ای می‌تواند نشانگر تلاش کشورها در برخورد با این پدیده باشد. یکی از نکات مهمی که در کلیه کنوانسیون‌ها مورد تصریح قرار گرفته آن است که تدابیر کنوانسیون‌ها تنها در مورد آن دسته از جرائم تروریستی قابل اعمال است که خصوصیت بین‌المللی داشته باشند. بنابراین اقدامات تروریستی که در محدوده قلمرو یک دولت رخ می‌دهد و فاقد یک عنصر بین‌المللی باشد، تنها در صلاحیت انحصاری دولت سرزمینی خواهد بود (جلالی، ۵۵، ۱۳۸۲).

اولین کنوانسیون که در آن تعریف مشخصی از تروریسم آمده کنوانسیون منع و مجازات تروریسم در سال ۱۹۳۷ می‌باشد که متعاقب ترور پادشاه الکساندر اول در یوگسلاوی (۱۹۳۴) در جامعه ملل تهیه و تدوین گردید. در این کنوانسیون تروریسم عبارت است از: «اعمال جنایی علیه یک دولت به طوری که ماهیت یا هدف آن ایجاد وحشت در بین اشخاص معین، گروهی سیاسی باشد، تحت هر شرایطی، غیرقابل توجیه می‌داند» (طالبی، ۸۸، ۱۳۹۲).

در سال ۱۹۹۶ مجمع عمومی سازمان ملل متحد یک کمیته ویژه برای تهیه کنوانسیون جامع در خصوص تروریسم بین‌المللی تشکیل داده است که این کمیته در طرح پیشنهادی خود در ماده ۲ به تعریف اعمال تروریستی مبادرت نموده است. مطابق ماده ۲ تهیه شده توسط این کمیته «هر فردی که در حوزه

مفهوم این کنوانسیون مرتکب جرمی شود، چنانچه آن فرد به هر طریقی، به صورتی عمدی و غیرقانونی سبب شود که فرد دیگری کشته شود یا مجروح گردد یا خسارت جدی به اموال عمومی یا خصوصی وارد شود یا خسارات وارده موجب خسران اقتصادی عمده‌ای گردد. چنانچه هدف از این عمل (هدف ذاتی یا هدف مقارن آن) مرعوب ساختن جماعتی یا اجبار دولت یا یک سازمان بین‌المللی به انجام عمل یا خودداری از عمل باشد، اشخاص یا مردم عادی هستند» (حبیب زاده و حکیمی‌ها، ۷۲، ۱۳۸۶).

ماده اول توافقنامه ژنو ۱۹۳۷ در زمینه جلوگیری از تروریسم و مجازات تروریست‌ها، عملیات تروریستی را این‌گونه تعریف می‌کند «هرگونه عمل مجرمانه که بر ضد یکی از دولت‌ها صورت می‌گیرد و هدف آن ایجاد وحشت و نگرانی در میان شخص یا اشخاص معین یا گروهی از افراد یا تمامی ملت باشد (آقایی خواجه پاشا، ۲۴۲، ۱۳۹۲).

مجمع عمومی سازمان ملل متحد تاکنون موفق به تصویب سیزده کنوانسیون بین‌المللی (یازده کنوانسیون دو پروتکل) و سی و هشت قطعنامه در زمینه مبارزه با تروریسم شده است. اما بسیاری از کنوانسیون‌های فوق‌الذکر تنها با تروریسم در زمینه خاصی مقابله کرده‌اند و تعریف جامع و کاملی از تروریسم ارائه نداده‌اند. در واقع، غیر از دو کنوانسیون (سرکوب بمب‌گذاری تروریستی بین‌المللی مصوب ۱۹۹۷ و سرکوب تأمین منابع مالی تروریسم مصوب ۱۹۹۹) هیچ کدام از یازده کنوانسیون دیگر اصولاً اشاره‌ای به تروریسم و تعریف آن نکرده‌اند (آقایی خواجه پاشا، ۲۴۴، ۱۳۹۲). اولین اقدام مجمع عمومی سازمان ملل متحد در موضوع تروریسم که به صورت یک موضوع مستقل در سپتامبر ۱۹۷۲ میلادی، بر پایه ابتکار دبیرکل وقت «کورت والد‌هایم»، به دنبال حوادث فرودگاه لاد در اسرائیل و گروگان‌گیری ورزشکاران اسرائیلی در بازی‌های تابستانی المپیک مونیخ (۱۹۷۲) مورد قرار گرفت (بزرگ مهری، ۲۶، ۱۳۸۷).

۱-۲- تروریسم در حقوق کیفری ایران

در مقررات کیفری ایران، قانون‌های گوناگونی درباره رفتارهای تهدیدکننده و خشونت‌آمیز و اقدام‌های خرابکارانه که با اقدامات تروریستی همسانی دارند، وضع شده و قانون مجازات اسلامی نیز گاه‌گاه با عنوان محاربه، یا سوء قصد به مسئولان داخلی و خارجی یا بزه‌های موضوع مواد همچون «۵۱۱»^۱ و «۶۸۷»^۲ کتاب پنجم

۱- ماده ۵۱۱: هر کس به قصد برهم زدن امنیت کشور و تشویق اذهان عمومی تهدید به بمب‌گذاری هواپیما، کشتی و وسائل نقلیه عمومی نماید یا ادعا نماید که وسایل مزبور بمب‌گذاری شده است علاوه بر جبران خسارت وارده به دولت و اشخاص به شش ماه تا دو سال حبس محکوم می‌گردد.

قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ در پوشش بخشی از کاستی‌های قانونی درباره اقدام‌های تروریستی کوشیده است.^۱ در مقررات پیش از انقلاب، اقدام تروریستی به عنوان یک عمل مجرمانه پیش بینی نشده بود، مگر در قانون‌های استثنایی که آن‌ها هم گونه‌ای الحاق به اسناد بین‌المللی بودند.

هیچ یک از کنوانسیون‌هایی که ایران به آن‌ها پیوسته، به طور مستقیم نامی از تروریسم نبرده و یا این که تعریفی از تروریسم پیشنهاد نکرده‌اند. کنوانسیون‌هایی که هم اینک در زمره قانون‌های ایران به شمار می‌آید، عبارتند از: قانون الحاق دولت ایران به قرارداد بین‌المللی جلوگیری از تصرف غیرقانونی هواپیما، قانون الحاق دولت شاهنشاهی ایران به کنوانسیون جلوگیری از اعمال غیرقانونی علیه امنیت هواپیمایی کشوری، قانون الحاق دولت شاهنشاهی به کنوانسیون توکیو راجع به جرایم و برخی از اعمال ارتكابی دیگر در هواپیما، قانون مرتبط به کنوانسیون راجع به جلوگیری و مجازات جرایم علیه اشخاص مورد حمایت بین‌المللی من جمله مأمورین سیاسی، قانون تصویب پروتکل جلوگیری از اعمال غیرقانونی خشونت‌آمیز در فرودگاه‌هایی که در خدمت هواپیمایی کشوری بین‌المللی می‌باشد، قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون بین‌المللی علیه گروگانگیری.

در مقررات پس از انقلاب و پیرو اقدام‌های خشونت‌آمیز گروه‌ها و دولت‌های مخالف نظام، واژه تروریسم و واژه‌های هم خانواده چندین بار به کار برده شده است.^۳ تروریسم یا ترور در قانون‌های

۲- ماده ۶۸۷: هر کس در وسایل و تأسیسات مورد استفاده عمومی از قبیل شبکه‌های آب و فاضلاب، برق، نفت، گاز، پست و تلگراف و تلفن و مراکز فرکانس و ماکروویو (مخابرات) و رادیو و تلویزیون و متعلقات مربوط به آن‌ها اعم از سد و کانال و انشعاب لوله‌کشی و نیروگاه‌های برق و خطوط انتقال نیرو و مخابرات (کابل‌های هوایی یا زمینی یا نوری) و دستگاه‌های تولید و توزیع و انتقال آن‌ها که به هزینه یا سرمایه دولت یا با سرمایه مشترک دولت و بخش غیردولتی یا توسط بخش خصوصی برای استفاده عمومی ایجاد شده و همچنین در علائم راهنمایی و رانندگی و سایر علائمی که به منظور حفظ جان اشخاص یا تأمین تأسیسات فوق یا شوارع و جاده‌ها نصب شده است، مرتکب تخریب یا ایجاد حریق یا از کار انداختن یا هر نوع خرابکاری دیگر شود بدون آن که منظور او اختلال در نظم و امنیت عمومی باشد به حبس از سه تا ده سال محکوم خواهد شد.

۳- در بند چهارم ماده ۲ آئین نامه دادگاه‌ها و دادرهای انقلاب مصوب ۱۳۵۸، نخستین بار در پس از انقلاب واژه ترور به کار رفت که بر این پایه ترور به منظور مقابله با نظام در شایستگی دادگاه انقلاب قرار گرفت. این واژه به همراه تخریب مؤسسات در بند سوم ماده ۵ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۷۳ به عنوان یکی از جهت‌های شایستگی دادگاه انقلاب پیش بینی شد. در سال ۱۳۶۸ قانون تشدید مقابله با اقدامات تروریستی دولت آمریکا در قالب ماده واحده به تصویب رسید که قانونگذار باز هم به واژه اقدامات تروریستی بدون آوردن تعریف یا پاره‌های تشکیل دهنده آن بسنده کرد.

پراکنده دیگر نیز جای پای دارد. مبارزه با تروریسم یا پیشگیری از آن در قانون‌های مرتبط با توافقنامه‌های دوجانبه ایران با سایر کشورها با روشنی بیشتری آمده است. مانند قانون موافقتنامه امنیتی، انتظامی و مبارزه با مواد مخدر بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری یونان مصوب ۱۳۷۹. بر پایه ماده یک^۴ طرف‌های متعاقد در راستای تأمین امنیت و مقابله مؤثر با کلیه جرایم، به ویژه جرائم سازمان یافته و تروریسم، با انجام اقدامات شناسائی، پیشگیری و کشف جرائم و مبارزه با آن‌ها در زمینه‌های مربوطه همکاری خواهند کرد.

۱-۳- تروریسم سایبری

با این که پیشینه اقدامات تروریستی به اندازه عمر بشر طولانی است، اما نه تنها هیچگاه درباره آن اتفاق نظر وجود نداشته بلکه معانی بعضاً متعارضی نیز به آن نسبت داده شده که نابخشودنی می‌باشد و گروهی نیز وظیفه‌ای الهی و واکنشی موجه به ظلم و ستم برشمرده‌اند. در حال، قدر مسلم این است که تروریسم ابزاری برای رسیدن به هدف است. تروریسم سایبری از مصادیق مدرن تهدیدهای تروریستی است که به سبب استفاده از فناوری‌های نوین و رایانه‌ای در فضای مجازی در آن، توسط بازیگرانی در عرصه بین‌الملل مورد استفاده قرار می‌گیرند و از دانش تکنولوژیکی بالا برخوردار هستند. از آن جایی که معمای امنیت بزرگ‌ترین مسئله بشری بوده و تهدیدهای امنیتی تروریسم نوین سایبری آن گونه که اندیشمندان معتقدند از رهگذر بر ساخت‌های امنیتی و هویتی باید نگریسته شود. تروریسم سایبری عبارت

طبق این قانون، به منظور مقابله به مثل در برابر اقدامات دولت آمریکا رئیس جمهور مؤظف است جهت دستگیری و مجازات آمریکایی‌ها و عوامل مستقیم و غیرمستقیم آن‌ها در محاکم قضایی ایران محکوم شده‌اند اقدامات لازم به عمل آورند.

۴- ماده ۱: طرف‌های متعاقد در زمینه‌های زیر همکاری خواهند نمود: الف- مقابله با تروریسم بین‌المللی و دیگر اعمال جنایی که ماهیت تروریستی دارند، ب- مبارزه مستمر با تهیه، تولید، توزیع قاچاق و مصرف غیرمجاز مواد مخدر و داروهای روانگردان، پ- مبارزه با اقداماتی که امنیت و نظم عمومی هر یک از طرف‌های متعاقد را در سرزمین طرف مقابل مورد مخاطره و آسیب قرار دهد، ت- اتخاذ تمهیدات هماهنگ در خصوص مبارزه با کلیه اقسام جرایم سازمان یافته، ث- پیشگیری و مقابله با جعل اسناد دولتی، مدارک مسافرتی، پول‌های رایج و دیگر اسناد با ارزش، ج- مبارزه با قاچاق سلاح، مهمات و مواد منفجره، چ- مقابله با فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی بین‌المللی و شناسایی و ضبط عواید و درآمدهای ناشی از فعالیت‌های یاد شده، ح- اتخاذ تدابیر هماهنگ در زمینه مبارزه با قاچاق و جرایم علیه اموال و اشیای منقول فرهنگی، تاریخی و دیگر اقلام ارزشمند، خ- پیشگیری و مقابله با جرایم علیه محیط زیست، د- مبارزه با عبور غیرمجاز از مرزها.

است از حمله عمدی با انگیزه سیاسی علیه اطلاعات، سیستم‌های کامپیوتری، برنامه‌های کامپیوتری به وسیله گروه‌های خرده ملی یا عوامل مخفی که به خشونت علیه اهداف غیرنظامی منجر شود. یکی از مهم‌ترین تهدیدهای نوظهور، تروریسم سایبری است که به واسطه کاربست فزاینده فناوری اطلاعاتی و ارتباطی از سوی دولت‌ها برای تسریع، افزایش کارایی و کاهش هزینه‌های مرتبط با خدمات‌رسانی به شهروندان، اهمیت فزاینده‌ای پیدا کرده است. به گونه‌ای که حتی دولت‌ها نیز از تروریسم سایبری به عنوان ابزاری در الگوی تنازعی خود استفاده می‌کنند. مهم‌ترین مولدهای ناامن‌کننده فضای مجازی در بعد تروریسم، در دو گروه عمده طبقه بندی می‌شوند. گروه اول کسانی که به یک کشور خارجی وابسته‌اند از قبیل بخش‌های نظامی، سازمان‌های امنیتی و شرکت‌هایی که وابستگی زیادی به دولت آن کشور دارند و گروه دوم تروریست‌ها و گروه‌های افراطی (ورمحمدی، ۷۷، ۱۳۹۰). اما تروریسم سایبری یک چهره جدید و دگرگون شده از پدیده تروریسم است که عامل تحقق آن، گسترش فناوری و تحقق فضای مجازی بوده است (پاکزاد، ۱۲، ۱۳۷۵).

در کنار این تعریف، گروهی دیگر تروریسم سایبری را بر اساس ابزار و نتیجه تعریف کرده‌اند. طبق این تعریف، تروریسم سایبری عبارت است از اقدامی که با استفاده از رایانه برای حملات غیرقانونی و تهدید به حمله علیه رایانه‌ها، شبکه‌ها و اطلاعات ذخیره شده الکترونیکی صورت می‌گیرد و منظور از آن، ایجاد رعب و وحشت در قربانی و یا وارد کردن صدمه به اوست (کارگری، ۷۴، ۱۳۹۰). این شکل مدرن از تروریسم، باعث شده تا عاملان آن بدون ترس از خطرهای سایر اقسام اقدامات تروریستی، تنها با استفاده از تکنولوژی، اهداف وحشت بار خود را دنبال کنند. گسترش استفاده از این فضای مجازی که از دهه ۱۹۹۰ شدت گرفته است، امکان رسیدن تروریست‌ها به اهداف شان را بیشتر کرده است. حضور میلیون‌ها کاربر در دنیای مجازی، همراه با شرکت‌ها، کارخانه‌ها و صنایع عمده بسیار که در اغلب موارد از قابلیت آسیب‌پذیری بالایی برخوردارند، خطر استفاده سوء از فضای مجازی را بیشتر کرده و جذابیت آن را نیز افزایش داده است (کارگری، ۷۳، ۱۳۹۰).

پیش از هر چیز باید اقدامات تروریستی و عوامل آن به طور صحیح شناسایی شوند. این مسئله مستلزم شناسایی ابعاد گوناگون آن می‌باشد. برای مثال، سازمان ملل متحد به عنوان بزرگ‌ترین مرجع بین‌المللی، از سال ۱۹۶۳ تاکنون، درباره تروریسم و اقدامات تروریستی سیزده سند بین‌المللی به تصویب رسانده است و جالب این که تنها در سه سند صراحتاً به عنوان تروریسم اشاره شده و در بقیه تنها مصادیق

اقدامات تروریستی برشمرده شده است. این سه سند عبارت‌اند از: کنوانسیون بین‌المللی برای جلوگیری از بمب‌گذاری تروریستی^۵، کنوانسیون بین‌المللی برای جلوگیری از تأمین مالی تروریسم مصوب (۱۹۹۹)^۶ و کنوانسیون بین‌المللی برای جلوگیری از اقدامات تروریستی هسته‌ای مصوب (۲۰۰۵)^۷.

۲- اصول صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی

صلاحیت موضوعی^۸ یا ذاتی^۹ دیوان کیفری بین‌المللی، منحصر است به خطرناک‌ترین جرایم مورد اهتمام اسناد بین‌المللی دیوان کیفری. مطابق این اساسنامه، دیوان کیفری بین‌المللی نسبت به جرایم زیر صلاحیت رسیدگی دارد: الف - جنایت نسل‌کشی. ب - جنایات علیه بشریت. ج - جنایت جنگی. د - جنایات تجاوز. از میان اصول مذکور و در ارتباط با دیوان کیفری بین‌المللی سه اصل از اصول است که از اهمیت به‌سزایی برخوردارند که به ترتیب عبارتند از: اصل صلاحیت جهانی. اصل صلاحیت سرزمینی. اصل صلاحیت شخصی.

ابتدا برای فهم بهتر موضوع نگاهی کلی به اصول کلی در دادرسی‌های بین‌المللی خواهیم داشت و در خلال آن ضمن بررسی مختصر هر کدام از آن‌ها به بررسی سه اصل اساسی در رسیدگی‌های دیوان کیفری بین‌المللی به صورت جداگانه می‌پردازیم. در قسمت ذیل به اصول اصلی صلاحیت در دیوان کیفری بین‌المللی پرداخته می‌شود.

۲-۱- اصل صلاحیت سرزمینی^{۱۰}

حقوقدانان اصول مهم را که صلاحیت کیفری دیوان بر مبنای آن‌ها اعمال می‌شود به تبع معانی و انواع استفاده‌ها یا ترجمه‌های مختلف به اسامی مختلف می‌شناسند، اما همگی به معانی و آثار این اصول یا صلاحیت‌ها توجه دارند و از این نظر همه این اصول با اسامی مختلف بار یکسانی را به دوش می‌کشند که در ذیل به برخی از مهم‌ترین اصول دادرسی‌های کیفری می‌پردازیم.

این اصل که شناخته‌ترین و بی‌مناقصه‌ترین اصل اعمال صلاحیت کیفری است و مقرر می‌نماید که دولت‌ها در ارتباط با جرائمی که در قلمرو آن‌ها اتفاق می‌افتد حق اعمال صلاحیت کیفری دارند. ماده

5- International Convention for the Suppression of Terrorist Bombing

6- International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism

7- Convention For The Suppression of Acts of Nuclear Terrorism

8- Material Jurisdiction

9- Inherent Jurisdiction

10- Territorial Jurisdiction Principle

«۳»^{۱۱} قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، اصل صلاحیت سرزمینی را بنا نهاده است (کامینگا، ۷۶، ۱۳۸۶). صلاحیت سرزمینی به صلاحیت سرزمینی عینی و صلاحیت سرزمینی شخصی نیز تقسیم می‌گردد (زراعت، ۵۶، ۱۳۹۴). ماده ۳ قانون مذکور صلاحیت سرزمینی را بیان می‌کند که هر مجرمی باید مطابق قانون کشوری مجازات شود که جرم در آن جا رخ داده است؛ زیرا اولاً مردمی که سکونت در محلی را قبول کرده‌اند در حقیقت قبول کرده‌اند که تابع قوانین همان محل باشند؛ دوماً مجرم در هر محلی مرتکب جرم شود نظم و امنیت آن محل را بر هم می‌زند پس قانون همان محل صلاحیت تعقیب او را دارد؛ سوماً اگر مجرم به موجب قانون کشور دیگری غیر از کشور محل وقوع جرم تحت تعقیب قرار گیرد سبب تضعیف حاکمیت و اقتدار کشور محل وقوع جرم می‌شود؛ چهارماً برقراری امنیت هر کشوری از وظایف حکومت و قانون همان کشور است.

اصل سرزمینی بودن استثنائاتی دارد که عبارتند از: اول- مصونیت دیپلماتیک، کنوانسیون‌های ۱۹۶۱ و ۱۹۶۳ وین بر اساس عرف بین‌الملل برای نمایندگان سیاسی کشورها نوعی مصونیت برقرار کرده‌اند که به موجب آن افراد مزبور قابل تعقیب و مجازات بر اساس قوانین کشور محل مأموریت نیستند. این افراد عبارتند از: رؤسای دولت‌های خارجی، نواب سلطنت، معاونان رؤسای جمهور کشورهای خارجی، وزرای امور خارجه، سفیر، وزیر مختار، اما متهم توسط کشور متبوع خود تحت پیگرد قرار می‌گیرد. دوم- جرایم ارتكابی در سرزمین تحت اشغال ارتش ایران که به موجب قوانین جزایی ایران مورد رسیدگی قرار می‌گیرد. اگر تبعه خارجی در ایران مرتکب جرمی شود و به کشور دیگری فرار کند اگر آن کشور، کشور متبوع خودش باشد قابل استرداد نیست چون طبق قانون داخلی متهم تابعیت کشوری که از آن درخواست استرداد می‌شود را نداشته باشد اما اگر غیر کشور متبوع خودش باشد می‌شود از طریق مقررات استرداد اقدام کرد اگر این مقررات اجازه نداد از طریق پلیس بین‌الملل می‌شود اقدام کرد (باهر، ۱۷۴، ۱۳۸۰).

۲-۲- اصل صلاحیت شخصی^{۱۲}

موضوع این اصل در واقع توان رسیدگی دادگاه‌ها بنا به اعتبار اشخاص است (طهماسبی، ۶۴، ۱۳۸۶). این اصل خود قابلیت تقسیم به دو مبحث را دارد: صلاحیت بر مبنای تابعیت متهم. این اصل در قانون مجازات

۱۱- ماده ۳: قوانین جزایی ایران درباره کلیه اشخاصی که در قلمرو حاکمیت زمینی، دریایی و هوایی جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم شوند اعمال می‌شود مگر آن که به موجب قانون ترتیب دیگری مقرر شده باشد.

اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پذیرفته شده است (ماده ۷)^{۱۳}. این اصل با عنوان صلاحیت مثبت نیز شناخته می‌شود و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی نیز آن را پذیرفته است؛ در دیوان کیفری بین‌المللی این اصل در صورتی مورد استفاده قرار می‌گیرد که متهم تابع کشور عضو اساسنامه باشد. صلاحیت بر مبنای تابعیت مجنی علیه که از آن به صلاحیت شخصی منفی یاد می‌کنند. این اصل در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پذیرفته شده است (ماده ۸)^{۱۴}. اصل آسیب به اتباع یا اصل صلاحیت شخصی انفعالی یا اصل صلاحیت شخصیت منفی یا اصل صلاحیت ایستا و یا اصل صلاحیت مبتنی بر تابعیت مجنی علیه که دیوان کیفری بین‌المللی نیز در رابطه با این اصل سکوت اختیار کرده است.

در ماده ۱۱ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی آمده است که تنها دیوان صالح به رسیدگی به جرایم اشخاص می‌باشد بنابراین مسئولیت کیفری دولتی در این دیوان قابل رسیدگی نیست. محدودیت‌های اصل صلاحیت شخصی، با دقت در مبانی مورد اشاره و توجه به اهداف حقوق جزای بین‌الملل، هر نظام حقوقی بنا به سلیقه و منطق با نظام حقوقی خود می‌تواند محدودیت‌هایی را برای اعمال اصول صلاحیت مبتنی بر رابطه تابعیت اعم از رابطه تابعیت مجرم (اصل صلاحیت شخصی) یا مجنی علیه (اصل صلاحیت مبتنی بر تابعیت مجنی علیه) در نظر بگیرد.^{۱۵}

در این خصوص هر چند عموماً نظام‌های حقوقی به نتیجه یکسانی می‌رسند، اما ابداع محدودیت‌های کارگشا، منحصر به کشور خاصی نیست و هر کشوری می‌تواند راه‌حل منحصر به نظام حقوقی خود را

۱۳- ماده ۷: علاوه بر موارد مذکور در مواد فوق هریک از اتباع ایران در خارج از کشور مرتکب جرمی شود، در صورتی که در ایران یافت و یا به ایران اعاده گردد، طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می‌شود مشروط بر این که: الف- رفتار ارتكابی به موجب قانون جمهوری اسلامی ایران جرم باشد. ب- در صورتی که جرم ارتكابی از جرائم موجب تعزیر باشد، متهم در محل وقوع جرم محاکمه و تبرئه نشده یا در صورت محکومیت، مجازات کلاً یا بعضاً درباره او اجراء نشده باشد. پ- طبق قوانین ایران موجبی برای منع یا موقوفی تعقیب یا موقوفی اجرای مجازات یا سقوط آن نباشد.

۱۴- ماده ۸: هرگاه شخص غیرایرانی در خارج از ایران علیه شخصی ایرانی یا علیه کشور ایران مرتکب جرمی به جز جرائم مذکور در مواد قبل شود و در ایران یافت و یا به ایران اعاده گردد، طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران به جرم او رسیدگی می‌شود، مشروط بر این که: الف- متهم در جرائم موجب تعزیر در محل وقوع جرم، محاکمه و تبرئه نشده یا در صورت محکومیت، مجازات کلاً یا بعضاً درباره او اجراء نشده باشد. ب- رفتار ارتكابی در جرائم موجب تعزیر به موجب قانون جمهوری اسلامی ایران و قانون محل وقوع، جرم باشد.

برگزیند. مقنن محدودیت‌های بیشتری را برای اصل صلاحیت شخصی در نظر گرفته است. دادگاه‌های کیفری ایران مثل دادگاه‌های هر کشور دیگری صرفاً به قانون کیفری خود عمل می‌کنند. مثلاً برای تعقیب جرایم قابل گذشت، نیاز به شکایت شاکی خصوصی دارند. در غیر این صورت حق تعقیب ندارند. فرقی هم نمی‌کند که جرم واقع شده در داخل یا خارج از کشور باشد. به هر حال این مورد هم مثل مورد بند الف زائد است. بنابراین تنها تحولی که در قسمت اصل صلاحیت شخصی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ رخ داده، پذیرش «قاعده منع محاکمه مجدد» در بند ب ماده ۷ است، آن هم مستند به تبصره دوم^{۱۶} ماده ۱۱۵ این قانون، فقط در محدوده جرایم تعزیری غیرمنصوص شرعی. لذا در جرایم مستوجب حدود، قصاص، دیات و جرایم تعزیری منصوص شرعی این قاعده قابل اعمال نیست. بدین ترتیب به نظر می‌رسد مقنن ایران چندان توجهی به مبانی اعمال حدود و شروط اصل صلاحیت شخصی نداشته است. شرط مهم بودن جرم ارتكابی و مجرمیت متقابل رعایت نشده و شرط عدم رسیدگی قبلی هم به صورت ناقص پذیرفته شده است. انتظار این بود که حداقل مقنن از تجربه حقوق فرانسه در ماده ۸-۱۱۳ استفاده می‌کرد و شرط شکایت شاکی و صلاح‌دید دادسرا را هم به دو شرط پذیرفته شده (حضور مرتکب در ایران و منع محاکمه قبلی) اضافه می‌کرد. این اقدام حداقل در حوزه جرایم تعزیری مغایرتی هم با موازین شرعی نداشت و فقدان شرایط دیگر (از جمله اهمیت جرم ارتكابی، مجرمیت متقابل و وجود موجبات قانونی برای تعقیب در قانون هر دو کشور محل وقوع و متبوع) را هم تا حدود زیادی جبران می‌کرد. با پذیرش این شرط این ظرفیت برای دادسراهای ایران ایجاد می‌شود تا بتوانند با در نظر گرفتن همه جوانب موضوع، از جمله اهمیت جرم ارتكابی، مشکلات پیش رو، ادله ارتكاب جرم و غیره تصمیم به تعقیب یا عدم تعقیب بگیرند (پوربافرانی، ۱۵، ۱۳۹۵).

۲-۳- اصل صلاحیت جهانی^{۱۷}

اصل در صلاحیت قوانین جزایی، صلاحیت سرزمینی است و اصول دیگر تکمیل‌کننده آن اصل هستند. اصل صلاحیت جهانی نیز برای موردی که هیچ اصلی دیگری وجود نداشته باشد مورد عمل قرار می‌گیرد تا مجرمی بدون مجازات نماند (زراعت، ۵۶، ۱۳۹۴). به موجب این اصل، پاره‌ای از جرائم بین‌المللی

۱۶- تبصره ۲: اطلاق مقررات این ماده و همچنین بند (ب) ماده (۷) و بندهای (الف) و (ب) ماده (۸) و مواد (۲۷)، (۳۹)، (۴۰)، (۴۵)، (۴۶)، (۹۳)، (۹۴) و (۱۰۵) این قانون شامل تعزیرات منصوص شرعی نمی‌شود.

هرچند در خارج از قلمرو حاکمیت یک دولت اتفاق افتد و متهم و مجنی علیه نیز تبعه آن کشور نباشند، در صورتی که متهم در آن کشور یافت شود می‌تواند مورد تعقیب و محاکمه قرار گیرد. یا بنا به تعابیر دیگر، جنایاتی بسیار مهم هستند که در هر کجا که اتفاق بیفتند هر دادگاهی در هر کشوری صالح به رسیدگی است. مثال مشهور این جرم دزدی دریایی است که مطابق مواد ۱۴ و ۲۲ کنوانسیون ژنو مصوب ۱۹۵۸ چنانچه دزدی دریایی در دریای آزاد اتفاق افتد هر کشوری که متهم در قلمرو وی یافت شود می‌تواند صلاحیت کیفری خود را بر او اعمال نماید.

اصل صلاحیت جهانی نیز در ماده ۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ انعکاس یافته است. بدین ترتیب قانون مجازات اسلامی پس از قبول اصل صلاحیت سرزمینی، اصل آثار جرم، اصل تابعیت متهم، اصل حمایت از تبعه و نیز اصل صلاحیت جهانی را با شرایط مقرر تأیید نموده است. اما در قوانین ایران ظاهراً صلاحیتی برای محاکم کشور در صورتی که جرمی علیه یکی از اتباع ایرانی در خارج از کشور واقع شده باشد تجویز نگردیده است. به هر حال اصول فوق‌الذکر بیانگر این نکته‌اند که اعمال صلاحیت کیفری محاکم دولتی نیازمند به نوعی پیوند و ارتباط بین کشور متبوع قاضی و جرم ارتكابی است (طهماسبی، ۸۴، ۱۳۸۶).

جرم می‌بایست در قلمرو کشور قاضی واقع شده باشد یا آثاری در قلمرو کشور قاضی بر جای نهاده باشد یا متهم تابعیت دولت قاضی را داشته باشد و یا جرم علیه امنیت و یا منافع کشور قاضی ارتكاب یافته باشد و یا نهایتاً مجنی علیه از اتباع کشور قاضی بوده و یا متهم در کشور قاضی دستگیر شده باشد. اما آیا جرمی که در قلمرو کشور دیگر و از ناحیه اتباع بیگانه واقع شده است و هیچ‌گونه رابطه‌ای با کشور قاضی ندارد می‌تواند از سوی وی تحت پیگرد و محاکمه قرار گیرد؟ چنین به نظر می‌رسد که مفهوم صلاحیت جهانی از دو سو رو به توسعه است. از یک سو جرائم دیگری به جز آنچه دولت متبوع قاضی به موجب عهدنامه یا قانون ملزم به اجرای آن است می‌تواند مشمول صلاحیت جهانی باشد. جرائم علیه بشریت و نسل‌کشی به ویژه از جرائمی هستند که دولت‌ها موظفند متهمین به آن‌ها را در هر جا و از سوی هر کس اتفاق افتاده است محاکمه نمایند (طهماسبی، ۸۴، ۱۳۸۶).

نتیجه

از دیرباز تروریسم به‌عنوان پدیده‌ای نابهنجار و غیربشری بوده که به طور جدی حقوق بشر (مانند آزادی‌های اساسی و دموکراسی) را به خطر انداخته است. تروریسم پدیده‌ای است چندوجهی که به یکی

از مهم‌ترین چالش‌های عصر حاضر تبدیل شده است و فعالیت‌های تروریستی موجب سلب حق حیات ذاتی و فطری انسان‌ها و تضييع حقوق سياسي شده و باعث استهلاک منابع مادی ملت‌ها می‌گردد. در نظر گرفتن منافع سياسي کشورها مانع از ارائه تعريف جامع و واحد از تروریسم گردیده و همین امر مقابله با آن را دشوار ساخته است. اعلامیه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد همچنین به صراحت اعلام می‌کند که تروریسم تحت هیچ ملاحظه سياسي، فلسفی، ایدئولوژی، نژادی، قومی، مذهبی یا هر انگیزه دیگری که برای موجه جلوه دادن آن‌ها مورد استفاده قرار گیرد، قابل توجیه نیست. گرچه یک دادگاه بین‌المللی کیفری، می‌تواند، نقش مهمی در سرکوبی تروریسم داشته باشد، اما با توجه به این که در حال حاضر دادگاه بین‌المللی کیفری، فاقد هرگونه صلاحیتی در رسیدگی به جرائم تروریستی است، تکلیف اجرای حقوق بین‌الملل، صرفاً بر عهده دولت‌ها گذاشته شده است.

با این وصف، به نظر می‌رسد سازگاری گسترده موضوعات مورد بحث جرایم بین‌المللی مورد اهتمام برای پوشش اشکال و مظاهر خاص تروریسم به عنوان جرایم ضدبشری که می‌توان واکنش کیفری را بر آن‌ها تحمیل کرد، واکنش مناسب و بر حق به چالش‌هایی است که تروریسم معاصر ایجاد می‌کند. به علاوه، لازم به ذکر است مسیر پیگیری ایجاد شده به وسیله طبقه بندی بالقوه مظاهر خاص تروریسم، به عنوان جرایم ضدبشری، در حقوق بین‌الملل می‌تواند به ندرت استفاده شود. این امر می‌تواند ناشی از وجود کنوانسیون‌های منطقه‌ای ضدتروریسم برای محاکمه مرتکبان اقدامات تروریستی تحت قانونگذاری داخلی باشد. از این رو، به نظر می‌رسد جرم‌انگاری تروریسم از طریق درج در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، می‌تواند تا حدودی از گسترش تروریسم ممانعت به عمل آورد. البته، تحقق این امر مستلزم وجود سازوکارهای مؤثر و کارآمد در نظام بین‌الملل و رعایت قواعد بنیادین حقوق بین‌الملل در واکنش کیفری با همکاری دولت‌ها، در مواجهه با تروریسم است.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

- آشوری، داریوش، ۱۳۹۴، دانشنامه سیاسی (فرهنگ و اصطلاحات و مکتب‌های سیاسی)، تهران، انتشارات مروارید.
- آقایی خواجه پاشا، داود، ۱۳۹۲، تحلیلی بر راهکارهای سیاسی حقوقی مقابله با تروریسم بین‌الملل، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۱.
- اردبیلی، محمدعلی، ۳۸۱، مفهوم تروریسم، نقل در تروریسم و دفاع مشروع از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های ارائه شده در همایش پنجم و ششم دیماه ۱۳۸۰، تهران، مرکز مطالعات و خدمات اداری.
- باهر، محمد، ۱۳۸۰، حقوق جزای عمومی، چاپ اول، تهران، انتشارات مجد.
- بزرگ مهری، مجید، ۱۳۸۷، تعریف سازمان ملل متحد از پدیده تروریسم؛ مروری بر اسناد مصوب و دیدگاه‌های صاحب‌نظران، فصلنامه مطالعات سیاسی، شماره ۲.
- پاکزاد، بتول، ۱۳۷۵، جرایم کامپیوتری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی.
- پوربافرانی، حسن، ۱۳۹۵، مبانی و تحولات اصول صلاحیت مبتنی بر رابطه تابعیت، مجله پژوهش حقوق کیفری، شماره ۱۷.
- حبیب زاده، محمدجعفر و حکیمی‌ها، سعید، ۱۳۸۶، ضرورت جرم‌انگاری تروریسم در حقوق کیفری ایران، فصلنامه مدرسه علوم انسانی، شماره ۵۱.
- جلالی، محمود، ۱۳۸۲، تروریسم از دیدگاه حقوق بین‌الملل با تأکید بر حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، مجله نامه حقوقی، شماره ۵۲.
- جی بدی، توماس، ۱۳۷۸، تعریف تروریسم بین‌المللی: نگرش عملی، ترجمه سیدرضا میرطاهر، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۵ و ۶.
- زراعت، عباس، ۱۳۹۴، شرح قانون مجازات اسلامی، حقوق جزای عمومی، تهران، چاپ چهارم، انتشارات ققنوس.
- شیرودی، مرتضی، ۱۳۸۲، اسلام و تروریسم، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۵۹.
- طالبی، راضیه، ۱۳۹۲، صلاحیت مراجع بین‌المللی در مقابله با تروریسم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز.

- پهماسبی، جواد، ۱۳۸۶، قلمرو زمانی صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۳۷.
- عبداللهی، محسن، ۱۳۸۸، تروریسم حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، تهران، انتشارات شهر دانش.
- فیرحی، داوود و ظهیری، صمد، ۱۳۸۷، تروریسم؛ تعریف، تاریخچه و رهیافت‌های موجود در تحلیل پدیده تروریسم، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۳.
- کارگری، نوروز، ۱۳۹۰، مفهوم یابی و گونه‌شناسی تروریسم، تروریسم و مقابله با آن، (به اهتمام عباسعلی کدخدایی و نادر ساعد). تهران، انتشارات مجمع جهانی صلح اسلامی.
- کامینگا، منوتی، ۱۳۸۶، اعمال صلاحیت جهانی در رابطه با جرایم سنگین حقوق بشر، ۱۳۸۶، ترجمه دکتر محمدجواد شریعت باقری، مجموعه مقالات حقوق کیفری بین‌المللی، چاپ اول، تهران، انتشارات جنگل.
- مقصودی، مجتبی و حیدری، شقایق، ۱۳۸۸، دگرگونی مفهوم تروریسم؛ بررسی موردی تروریسم در هند، فصلنامه مطالعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۵۹ و ۲۶۰.
- ورمحمدی، مرتضی، ۱۳۹۰، سایبر تروریسم: تروریسم در عصر اطلاعات، تروریسم و مقابله با آن، (به اهتمام عباسعلی کدخدایی و نادر ساعد). تهران، انتشارات مجمع جهانی صلح اسلامی.

قوانین

- آئین نامه دادگاه‌ها و دادسراهای انقلاب مصوب ۱۳۵۸
- قانون تشدید مقابله با اقدامات تروریستی دولت آمریکا مصوب ۱۳۶۸
- قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۷۳
- کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵
- قانون موافقتنامه امنیتی، انتظامی و مبارزه با مواد مخدر بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری یونان مصوب ۱۳۷۹
- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲